

KISS ISTVÁN

(1939–1993)

A népművelés utolsó mohikánja

Aligha van okom kétségbe vonni, hogy itt Balástyán a mai összejövetelelen Kiss Pistának számos barátja, értékrendjével azonosuló és szellemével együtt érző ember jelent meg. A jelenlévők azonban nem vonhatják meg tőlem annak a feltételezését, hogy ülhetnek itt a teremben olyanok is, akik őt kevésbé kedvelték, felfogásával és nézeteivel szemben kifogásokat támasztottak. Ám mégis eljöttek, hogy emléke előtt fejet hajtsanak, vállalták, hogy megnyilatkozzanak.

Arra sincs okom és jogom, hogy az emlékezés jegyében úgy szóljak kettőnk kapcsolatáról, személyes élményeimről, hogy azokat általános érvényű megállapításokká emeljem. Mert ugyan kinek az egyéni tapasztalata felel meg a megfellebbezhetetlen igazságnak?

Kiss Pistával 1972 tavaszán találkoztam és ismerkedtem meg. Fiatalon, tele ambícióval és „cingár pestiként” 1971 őszén kerültem a Balástyától néhány kilométerre található Bördány községbe. Bemutatózó látogatásaim elvezettek Zákányszékre Szabó Pistához, Mórahalomra Szabó Vilmoshoz, Üllésre Dinnyés Gézához, Forráskútra Petres Józsefhez, Kistelekre Papp Pistához és Balástyára Kiss Pistához.

Pistáról szerzett benyomásom az volt, hogy hihetetlenül kövér ember. Ez némi gondot is okozott, amikor megismerkedésünket követően Bördányból egy trabanttal azért mentem érte Balástyára – ő abban az időben kiváló subaszőnyegeket tervezett – hogy tudását nálam is kamatoztathassa. Viszonylag rövid idő teltevel és gyorsan kiderült: lebilincselő szellemiségű, világra nyitott ember. Szakmai kapcsolatunk idővel egyre tartalmasabbá és mind intenzívebbé vált. Együttműködésünk főbb állomásai: számos közös rendezvény (ifjúsági klubok vetélkedői, kiállítások), a viszontagságokkal megjelenő Klubélet, majd a 360^{lok} számainak összehozása. Számomra egyik legemlékezetesebb közös munkánk az 1980-as évek legelejére datálódik. Néhányan kezdeményezték a Csongrád Megyei Tanácsadó Központ megreformálását. A sokszorosított kiadványban megfogalmazottnak következményekkel jártak. A Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya részéről Pistát (és másokat is, akik részt vettek a munkában) komoly retorziók érték.

Kiss Pista sokoldalú, sokféle érdeklődéssel bíró, tehetséggel megáldott – és talán ezért sokak számára problémás – ember volt! Mindig azt nézte, hogy szükségszerű-e a megszokott. Rengeteg mondanivalója volt, ezért állandóan építkezett és épített, miközben hatalmas energiával próbálta „repsztogetni a falakat”. Tele volt alkotói feszültséggel. Arra törekedett, hogy lehetőleg minél többet kihozzon magából, és közösségei számára hasznossá, fontossá váljon. Emlékszem, amikor a balástyai házasságkötő terem számára elkészítette alkotását, azt a szegedi művé-

szek ellenük szóló merényletnek tekintették. „Mit képzél magáról ez a dilettáns!” – hangoztatták úton-útfélen. Publikált, rádióműsorokat szerkesztett, riporterkedett és filmeket forgatott, faragott, festett, tervekét készített, ha kellett bármilyen hangszeren játszott – és tette ezt igényességre törekvően mindig és mindenkor.

Olyan, mint egy bohóc – mondták róla egyesek. Kritikusai kivételesen nem jártak messze az igazságtól. A bohóc mesterség szolgálat, tehetséget és eredeti szellemet kíván! Dacból összegyűjtötte, hogy mi mindenbe és mennyiféle foglalkozásba kellett magát „beleártania”. Amikor a kötetét megjelentette a Népművelési Intézet, akkor én már a szegedi főiskola közművelődés szakán tanítottam. Bejött a taniszékre. Mindenféléről beszélgettünk. Egyik mondata azonban fennmaradt az emlékezés hálóján. „Vádiratnak szántam a könyvecskémet!” – mondta.

Pista jól tudta, hogy a vége felé jár a klasszikus népművelés ideje. Felismerte, hogy amíg egy áttekinthetőnek tűnő környezetben él, mindenhez értő, utat és világot mutató „prédikátor” típusú polihisztor személyiség még képes arra, hogy eligazodjon és eligazítást nyújtson az emberek számára, addig a mind bonyolultabbá és összetettebbé váló világban már csupán afféle valsi Diogenészként tud csak csetelni-botlani.

Pista hazája és közössége a gyűlölt-szeretett Balástya. Bosszantotta a településen lakók időnkénti kicsinyessége, a szűk látókörűség, hogy igazságtalanul megvádolják. Ő ennek ellenére is vállalta a balástyai embereket, értük perlekedett, részt vett konfliktusaik megoldásában. Röviden: tette a dolgát.

Megmaradni úgy tudott, hogy a „tenyérmű” fizikai mozgásterét szellemi „univerzumná” bővítette. Kiss Pistának a „kisvilág” és a „nagyvilág” között feszülő híd szerepét betöltő „balástyai világpolgárrá” kellett válnia. A tehertétel óriási, szinte elviselhetetlen, még akkor is, ha mikrovilágát emberi melegséggel kibélelt közösség, egy régen óhajtott család biztosítja.

Érzékletesen fogalmazza meg ezt a helyzetet, a tragikus körülmények között elhunyt erdélyi költő, Szabédi László *Hasonlatok* című versében.

*„Hasonlítom magam kergült kerékhez,
mely gyors iramban hasztalan szalad:
hozzátapadva szilárd tengelyéhez
– bár menekülne – egyhelyben marad:*

*hasonlítom magam saját magamhoz,
világnak indult árva két lábamhoz,
láket be sokszor hitt a messzeség!”*

(Szabédi László: *Enyém ez a történelem. Válogatott művek.* Magvető Kiadó, Bp. 1980. 61. o.)

Tisztelt jelenlévők!

A mondandómat befejező gondolatok eredőjét egy máig érvényes tapasztalatra építem, amely így szól: „messzire kell menni ahhoz, hogy az ember látszódjék!” Az 1970-es évek elején Szegedtől néhány kilométerre, a bordányi külterület egyik dűlőjében hajdanán szebb napokat élt roskadozó tanya idős gazdája fogalmazott így, amikor a település múltját kutató beszélgetést követően elköszöntünk egymástól.

Meddig kell még *messzire mennie egy embernek, ahhoz, hogy látszódjék?* – kérdezem ma 2003-ban, itt Balástyán.

Továbbra is távozni kényszerül a településről, a régióból vagy az országból az, aki a közössége köré emelt falakat megpróbálja megrepesztetni? A szűkebb és a tágabb világ csupán akkor emlékezik rá, ismeri el eredményeit, amikor külföldön is elismert emberré válik, vagy már nincsen az élők sorában?

A kiállítás elmulasztását, a lelkiismereti vétségeket lehet tudni emléktábla avatással vagy egy szobor felállítással? Az emlékülések válhatnak a gyónás sajátos intézményeivé? Az átírt történések, a vizuálisan retusált képek meddig képviselik még az igazságot?

Kérdezem ismét, és újra, hogy meddig kell még messzire mennie Magyarországon egy embernek, hogy látszódjék?

Egy ismert mondás szerint, *akinek (aminek) nincsen múltja, annak szegényebb a jelene is!* A Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ rendezvényével emléket állít a megyei közművelődés egyik innovatív szakemberének. A kezdeményezés akár úttörő is lehetne, ha a továbbiakban az intézmény arcképcsarnok összeállítására vállalkozna, koronként bemutatva azok tevékenységét, akik a ki egyezés óta hatékonyan vettek részt a térség népművelési, iskolán kívüli népművelési, népművelési majd közművelődési életének alakításában. A Tanácsadó Központ ezzel példamutató módon járulhatna hozzá egy korszerű szakmai identitáskép felépítéséhez.

Végül engedjék meg, hogy Kiss Pistára emlékezve *Ady Endre Tűzcsiholó* című verséből idézhessek néhány sort.

„Csak akkor születtek nagy dolgok,
Ha bátrak voltak, akik mertek
S ha százszor tudtak bátrak lenni,
Százszor bátrak és viharverték.”

(*Ady összes versei. Szépirodalmi Könyvtudó, Bp. 580. o.*)

A kérdés csupán annyi, hogy meddig szükségszerű, hogy ez így maradjon !!

T. Kiss Tamás

IN MEMORIAM...

A közösség szolgálatában. In memoriam Kiss István (1939-1993). (Balástya Község Közművelődéséért és Fejlődéséért Közalapítvány, 2003)

Soha nem jártam Balástyán, s bár életemből harminc esztendő a közművelődésben és/vagy határterületein éltem le, Kiss Istvánt nem volt szerencsém ismerhetni. Arca, jelentősége számomra a tiszteletére kiadott kötetből rajzolódik ki. Sorsa, sajnos, általánosítható.

Európa keleti felén a huszadik század második felében bőven születtek, éltek azok az emblemikus személyiségek, akik hittek és meghasonlottak, önpusztítóan élve magas hőfokon égtek, s végül vagy önkezükkkel vetettek véget létüknek, vagy nagyon fiatalon vitték el őket a pszichoszomatikus betegségek.

Elsősorban azok jutnak eszünkbe, akik hivatásuknál fogva a nyilvánosság előtt éltek: Sarkadi Imre és Pilinszky János; Sós Imre és Latinovits Zoltán; Bódy Gábor és Huszárik Zoltán – s az egyik leghíresebb, Vlagyimir Viszockij.

Minden értelmiségi a saját szakmájából is azonnal tud újabb példákat mondani, például én szociológusként az életének önkezeléssel véget vető Tánkos Gábort, s az ötvenedik születésnapja előtt „természetes halállal”, hirtelen eltávozott Józsa Pétert említeném. Micsoda sorsok a két név mögött!

Most pedig a népművelő szakma hajtja meg fejét ezzel

a kötettel a hasonló életpályát befutott, 53 évesen meghalt Kiss István előtt. 2002-ben kiadott fotóalbuma bevezetőjét Török József így indítja: „40 éve már, hogy 1962. január 16-án egy 23 éves makói fiatalember munkába állt a balástyai művelődési házban, s csak egészsége – no meg a friss hatalom – kényszerítette arra, hogy 1991. január 31-én abba hagyja. Majd' három évtizeden át végezte munkáját Balástya javára. Tette mindezt abban a tudatban, hogy ő sem lett próféta a maga választotta hazájában.

Ki volt ez a férfi?

A nyolcvanas években (több írásból „összevágva”) így mutatja be önmagát: „Kiss István vagyok, 1980 óta okleveles népművelő. Balástyán dolgozom, egyszemélyes művelődési házam van. Negyvenhárom éves vagyok (látszik rajtam), nős (másodsor), egy fiam van, hatéves. A társadalom figyelme eddig hét alkalommal fordult felém négy fegyelmi, egy felmondólevél, egy Szocialista Kultúráért kitüntetés és egy Ifjúsági Díj formájában. ... én a meztelen fenekű, makói proligyerek – apám kőműves segédmunkás, anyám takarítónő volt – sok-sok próbálgatás után és több szakmával a hátam mögött jöttem ide népművelni. Az őszinte rajongástól a buta gyűlöletig én mindent kiváltottam már ebben a faluban. Én a faluban 21 év óta nem tartozom fehérabrosz társasághoz, nem is fogok halálig.”

Halálakor a Szegedi Körzeti Rádióban búcsúzva tőle Kruszlicz Pál így méltatta: „...polihistor volt. Nem a tu-